

YUNUS EMRE'NİN TASAVVUFİ MEŞREBİ
"CEMÂL-PERESTLİK"

Doç. Dr. Mikâil BAYRAM (*)

Anadolu Selçukluları devri'nin fikir hareketleri bakımından çok renkli ve çeşitli olduğunu biliyoruz. Bu mütevazi makalede Tasavvufta Cemal-perestî mesleğinden ve bu meslek ve meşrebin Anadolu Selçukluları zamanındaki durumundan bahsedilecektir. Bu arada bu devrin en tanınmış şairi, Türkçe sözlü Türkmen şair Yunus Emre'nin de bu seşrepte bir mutasavvıf olduğu gösterilecektir.

a - Âfâkîlik ve Enfusîlik

Bilindiği gibi tasavvuf yolunda ilerlemek için belli ma'nevî makamlardan (Tevbe, rıza, havf, reca gibi) geçmek şarttır. Mutasavvıflar bu yolda ilerlemek, bir ma'nevî makamdan diğerine geçmek suretiyle ruhî olgunluğa ermek, gerçek bilgiye ulaşmak için "*Seyr-i Suluk*" (Ruhânî yolculuk) denilen, ma'nevî yükselişe götüren yolculuğa çıkmak gerektiğini tesbit etmiş ve bunun uygulamasını yapmışlardır.

Mutasavvıflar bu "*Seyr-i Suluk*"un uygulamasında iki metod belirlemişlerdir. Bunlardan biri "*Seyr-i Suluk-i Enfüsü*" diye adlandırılır ki, kişiyi (müridi) benliğine yöneltmek ve benliğindeki şeytanî duygulardan, düşüncelerden arındırmak hedef alınır. Bu maksatla nefisteki kötü duygular ve düşüncelerle, şeytanî vesveselerle mücadele edilir. Nefsin kötü istekleri kontrol altına alınır ve bu suretle esas maksad olan üstün insan (İnsan-ı Kâmil) yaratmaya çalışılır. Bunun için müride belli virdler verilir ve zikirler yaptırılır. Yoğun ve şiddetli egzersizler ve riyazetler uygulanır.

Bu eğitim metodu içe ve benliğe dönüklük (Subjektif) yoludur. Mürid bu yolda egzersizler yaparak ma'nevî makamları geçer, kemâle erer ve benliğini tanıma imkânı bulur ve gerçek bilgiyi elde eder. Neticede yaradanını içinde bulur ve "*Men arefe nefsehu fe kad arefe rabbeh*" (Nefsini bilen Rabb'ını da bilir.) gerçeğine erişir.

(*) S. Ü. Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Diğer yol ise, “*Seyr-i Sülûk-i âfâkî*” diye adlandırılır. Bu eğitim metodunun esası da şudur: Kişinin, başka bir ifade ile müridin yaradanının eserleri olan eşya ile meşguliyet içinde bulunması sağlanır. Eşyanın esrarını ve güzelliklerini temaşa ederek yaradanın (sâni) celâl ve cemâline vasil olmasına gayret edilir. Müride, eşyanın esrarını anlamaya ve idrake sevk edici virdler verilir, zikirler ve riyazetler yaptırılır. Kişi kendisini de eşyadan bir parça olarak görür. Bu durumda mürid hem suje, hem obje olmaktadır. Eşyanın muhabbeti gönüle nakş edilmeye ve bu muhabbet vasıta kılınarak Allah’a bir yol bulmaya çalışılır.

Bu yol da, dışa dönüklük (Objektif) yoludur. Bu yolda eserden, eserin sahibini, yani Sâni’i, yani Cenab-ı Allah’ı bulmaya çalışılır. Cenab-ı Allah’ın sıfat ve fiilleri eşyada tecelli ettiğinden, eşyanın tezekkür ve tefekkürü Allah’a vuslata götürür insanı.

Mevlânâ Celâlî’-d-Din-i Rumi ve hocaları birinci yolun, yani “*Enfusî*” yolun saliklerindedir. O dönemde “*Âfâkî*” yolun salikleri de Anadolu’da yaygın idiler. Bu yolun da en tanınmış müşidi “*Evhadiye*” tarikatının kurucusu Şeyh Evhadü’-d-Din-i Kirmanî idi. Bu iki yolun mensupları birbirleriyle mücadele ve rekabet halinde bulunuyorlardı.

Mevlânâ ve onun gibi Seyr-i Sulûk-i Enfusî metodu benimseyen mutasavvıfların, eserlerinde insan ruhunun derinliklerine nüfuz etmeye çalışmaları ve insan benliğindeki eğilim ve istekleri keşfetmeye yönelmeleri ve bu gayret içinde bulunmaları, meşreplerinin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde Evhadü’-d-Din-i Kirmanî gibi Seyr-i sulûk-i âfâkî metodu uygulayan mutasavvıfların da eserlerinde daha çok dış dünya ve eşya ile ilgi kurmaya çalışmaları ve müridi tabiattan ibret almaya yönlendirmeleri de meşreplerinin temel özelliğinden kaynaklanmaktadır. Onlara göre :

وفي كل شيء له آية تدل على أنه واحد

“Her şeyde O’na (Allah’a) bir işaret bulunmakta ve her işaret O’nun birliğine delâlet etmektedir.” İşte bu yolla Allah’ı bulmaya çalışırlar.

Tabii olarak eğitimde farklı metodların uygulanması, farklı düşünen ve farklı yaşayan insanların ve müritlerin yetişmesine neden olmaktadır. Evhadü’-d-Din-i Kirmanî ile Şems-i Tebrizî arasında geçen, Ahmed Eflâkî’nin nakl ettiği bir konuşma, bu iki ayrı meşrepteki şeyhler arasındaki ayrılığı ifade etmek bakımından önemlidir (1).

Evhadü’-d-Din-i Kirmanî birgün tekkesinde murakabe halindeyken Şems-i Tebrizî içeriye girer ve Evhadü’-d-Din’e: “Ne işle meşgulsun?” di-

(1) Menabikü’l-ârifin, I, 439 - 440.

ye sorar. Evhadü'd-Din de, Cenab-ı Allah'ı eşyadaki tecellisinde, yani san'atında temaşe etmeye çalıştığını kastederek "Ayn leğendeki suda seyrediyorum." der. Şems-i Tebrizî de O'na: "Ensende çıban yoksa başını göğe kaldırıp, onu gökyüzünde niye seyretmiyorsun?" diyerek Cenab-ı Allah'ı kendi içinde ve benliğinde bulması gerektiğini O'na hatırlatmaya çalışır. Molla Abdü'r-Rahman Camî de Evhadü'd-Din'in tasavvufî meşrebini "Nafahatü'l-Üns" adlı eserinde şöyle ifade etmektedir: "Evhadü'd-Din, şuhud-i hakikate, mezahir-i surî ile tevessül ederdi ve cemâl-i mutlakı, suver-i mukayyedâtda müşehede eyler idi" (2). Mevlânâ da hocalarının yolunda giden bir mutasavvif olarak "Mesnevî"sindeki birçok hikâyede bu temayı işlemiştir. Evhadü'd-Din-i Kirmanî ve onun yolunda gidenlerin meşrebine tenkidler yöneltmişlerdir.

b - Cemal-perestlik (suretcilik) ve Yunus Emre

Evhadü'd-Din'in meşrebinin en önemli ve ilgi uyandıran yanı cemal-perestliğidir. Bu meşrebın özelliği ise eşyadaki güzelliklere ilgi duymak ve Allah'ın celâl ve cemâlini eşyada temaşa etmek ve meclup olmaktır. Bu meşreb mensupları, meşreplerini şu beyt ile ta'rif ederek özetlemişler-

نظر بر منظر خوبان حلاست تفکر کردن صنع جلاست

(Allah'ın san'atını tefekkür etmek olduğundan güzellerin güzelliğine bakmak sevaptır.) Bizim Yunus Emremiz bunu daha güzel ifade etmiştir. "Yaradılmışı severiz yaradandan ötürü."

Yazarını bilmediğim bir şarkı sözünde ise bu anlayış ve düşünüş tarzı şöyle ifade edilmiştir.

"Severim her güzeli senden eserdir diyerek
Koklarım goncaları sen gibi terdir diyerek."

Bu tasavvufî meşreb, anlayış ve yaşayış biçimi, tasavvufun doğuşundan beri mevcut idi. III. Hicrî asırda yaşayan Ebu Hulman es-Sufî bu meşrebın ilk mümessillerindendir (3). Onun yolundan gidenler (müritleri) mahalle ve sokaklarda dolaşır, güzel gençleri camilere götürürlerdi. Bu şekilde gençlere ilgi duyan mutasavvıflara "Şâhid bâz", bu meşrebe de "Şâhid-bâzî" denir. Bazı mutasavvıflar bu yola "suret-peresti" (suretcilik) demişlerdir.

Meşhur İmâm Gazzalî'nin kardeşi ve "Risale-i sevâhîh"ın sahibi Ahmed Gazzalî (520/1126), Aynü'l-Kuzât-i Hemedanî (525/1130) ve "Lamaat"ın sahibi Fahru'd-Din-i Irakî (688/1289) gibi tanınmış mutasavvıflar bu meşrebın temsilcileridir.

(2) A.g.e., s. 662.

(3) Kitabu'l-luma'fi't-tasavvuf, s. 278 v.d.; Keşfu'l-mahcub, s. 334 - 336.

Bu meşreb ve temsilcileri, başlangıçtan itibaren çeşitli çevrelerin, bazı tasavvufî meşreb mensuplarının tenkid ve hücumlarına ma'ruz kalmışlardır. Evhadü'd-Din-i Kirmanî de Anadolu'da bazı çevrelerin şiddetli hücumlarına ma'ruz kalmıştır.

Bilindiği gibi Melâmet Felsefesi'nde kişinin iyiliklerini gizli tutması, kötü ve çirkin yönlerini açığa vurması esastır. Evhadü'd-Din de Melâmet Felsefesi'ne gönül vermiş bir fikir adamı olarak meşrebinden dolayı kendisine yöneltilen tenkid ve saldırılara karşı gayet aldırışsızdır. Bazen kendisini kınayanlara teşekkür etmekte, bazen itibar etmemekte ve bazen yolunun ve anlayışının hakkaniyetini savunmaktadır. Menakib-namesinde ona yöneltilen saldırılar ve onun bu saldırılara karşı tavrı hakkında pekçok anekdotlar bulunmaktadır (4).

Bütün hucumlara ve kınamalara rağmen Evhadü'd-Din pervasızca meslek ve meşrebini yaşamaktaydı. Mutlak güzelliği eşyanın suretinde müşahade eder ve suretin görünüşleriyle mutlak hakikata nüfuz etmeye çalışırdı (5). O, bu görüş ve yaşayışını şu meşhur rubâîsinde şöyle ifade etmiştir.

چشم من چون که درین معنی دید
صورت دیدم ولیک جان معنی دید
زان معنی نگرم چشم سر در صورت
جز در صورت نمی توان معنی دید

(Maddi gözüm ma'nayı eşyada gördü. Ben eşyayı gördüm, fakat ruh ma'nayı gördü. İşte bu yüzden maddi gözümle eşyanın güzelliklerine bakıyorum. Zira ma'na ancak surette görülebilir.) (6).

Yunus Emre de bu ma'nayı şu beytleriyle ifade etmiştir:

Hergiz gitmez gönülden hiç eksiz olmaz dilden
Çalab kendü nurını gözüme tüş eyledi
Can gözü anı gördü dil andan haber virdi
Can içinde oturdu gönlümi arş eyledi (7)

(4) A.g.e., s. 33 - 37, 42, 92, 156, 212, 263 - 264.

(5) Nafahatü'l-üns Terc. s. 660 - 663; Tarih-i guzide, I, 788; A History of Persian Literature, III, 139 - 140.

(6) Fevaid-i Şeyh Evhadü'd-Din-i Kirmanî, Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 2910, yp. 93b.

(7) Yunus Emre Divanı, s. 148.

Evhadü'd-Din, bu anlayışının icabı olarak genç delikanlılara karşı aşırı ilgi duyar, onlarla sema' etmekten büyük bir zevk ve heyecan duymaktaydı. Hanım müridlerle bir arada bulunmaktan da çekinmezdi. Sadru'd-Din-i Konevi'nin talebelerinden ve ilk "Fususul-hikem" şârihi Müeyyedü'd-Din el-Cendî, 683 (1285) yılında Tokat'da te'lif ettiği "Nafhatü'r-ruh ve tuhfetü'l-futuh" adlı eserinde anlattığına göre, büyük bir zat Evhadü'd-Din'e kadınlarla bir arada bulunmanın ve sema'ın kendisine zarar vereceğini ve na-mahreme bakmanın caiz olmadığını söyleyerek meslek ve meşrebine itiraz eder. Kirmânî de ona: "Ben Hak'tan başka hiçbir şeye bakmam. Neye bakarsam sırf iman ve İslâm nokta-i nazarından bakarım" diyerek cevap vermiştir (8). Bu meşrepteki mutasavvıflar

bu anlayışlarını *مارأيت شيئاً إلا ورأيت الله فيه*

(İçinde Allah'ı görmediğim hiçbir şey görmedim) diyerek ifade etmişlerdir. Yunus Emre de bu hususu şöyle ifade etmektedir :

"Her kancaru bakar-ısam oldur gözüme tuş olan
Önün, ardım, sağum, solum ger yaz oldu ger kış oldu" (9)

Bu anlayış ve uygulamasından dolayı bazı mutasavvıflar Evhadü'd-Din'e mübahi veya ibaheci (Her kötülüğü mübah sayan) demişlerdir (10). O kendisine Mübahi diyenlere şu rubaisiyle cevap vermiştir (11).

قومی کہ اباحتی بہ من حی بندند
بر ریش و سبال خوشتن حی خندند
معروف و جنیدار زندہ شوند
واند کہ اباحت مرابستند

(8) Bursa, Eski eserler Ktp. (H. Çelebi Kısmı), nr. 1183, yp. 122b. İbnü'l-Cevzi "Telbisu İblis"inde (s. 369 - 370) mutasavvıfların bu adet ve uygulamalarını kınamaktadır. X. Asır mutasavvıflarından Nasrabadi'ye de aynı tarzda bir itirazda bulunulmuş, o da Evhadü'd-Din'in verdiği cevaba benzer bir cevap vermiştir.

(9) Yunus Emre Divanı, s. 146.

(10) "el-Veledü's-Şefik"ın yazarı Niğdeli Kazı Ahmed de (Fatih Ktp. nr. 4518, yp. 108a ve 216b) Tapduk Emre'ye ve Tapduklu Dervişlere Mübahi demektedir.

(11) Bu rubaisi için bkz. Fevaid-i Evhadü'd-Din-i Kirmanî, Ayasofya Ktp. nr. 2910, yp. 138b.

(Bana ibaheci diyenler kendi bıyık ve sakallarıyla alay etmiş oluyorlar. Eğer Cüneyd-i Bağdadî ve Ma'ruf-i Kerhi hayata dönseler vallahi benim İbaheciliğimi överlerdi.)

Genç delikanlılarla sema' etmesinden dolayı ona "Şâhid-baz" denmiştir (12). Gene bu yüzden "el-Evarif" sahibi Şihâbü'd-Din-i Sühreverdi'nin ona "Mübtadi" (Bid'atçı) dediği rivayet edilir (13). Gençlerin güzelliklerine meclub olmaktadır. Onların güzelliklerindeki cazibeyi artırmak için, gençlerin ellerine birer kandil verir, gece karanlığında gençler ellerindeki kandillerle raks ederlerdi (14). Evhadü'd-Din-i Kirmanî de bu gençler arasında sema eder, göğsümü onların göğsüne dayar, cezbeye gelip kendisinden geçerdi. Bu halde iken şiirler söylerdi. Onun şiir yazma usulü de böyle idi.

Abbâsî Halifesi Mustansır'ın oğlu onun bu uygulamasını duymuş, ve "Eğer sema sırasında bana dokunacak olursa onu öldürteceğim" kasdıyla Kirmanî'nin sema meclisine katılmış ve fakat orada onun kerametine şâhid olmuş ve sonra da ona mürid olmuştur (15). O, "Şâhid-baz"lığı ile de iftihar etmekte ve bu yüzden kendisini kınayanları hafife almakta ve şöyle demektedir :

شاهد بازم هر آنکه انکار کنند
چون درنگری روز و شب این کار کنند
آنہا کہ بیینی همه شاهد بازند
آن زہرہ ندرند کہ انکار کنند

(16)

(Şâhid-bazlığını inkar edenler gerçekte gece ve gündüz bu işi yapmaktalar. Bunların hepsi şâhid-baz oldukları halde, olgunluğa ermediklerinden inkâr etmekte.)

Şu rubaisinde de şâhid-bazlığı ta'rif etmektedir :

(12) Nafahatü'l-Üns Terc. s. 671 - 674.

(13) Tarih-i Güzide, I, 788.

(14) Bu uygulama bugün Anadolu'da "Çayda çıra" adıyla bilinen bir halk oyununda devam etmektedir.

(15) Nafahatü'l-Üns Terc. s. 671 - 674.

(16) Fevâid-i Şeyh Evhadü'd-Din, Ayasofya Ktp. nr. 2910, yp. 89a. Şâhid-bazlıkla ilgili diğer rubailer için bkz. Aynı eser, yp. 88a - 93b.

جان طفل رهیت و شاهدی دایه اوست
شاهد بازی همیشه سرمایه اوست
این صورت زیبا که توش می بینی
آن شاهد نیست لیکن این سایه اوست

(17)

Suret ile ilgili şu rubaileri de onun düşünce tarzını gayet açık olarak göstermektedir (18).

چشمی دارم همه پر از صورت دوست
با دیدم مرا خوشست چون دوست در دوست
از دیده به دوست فرق کردن نه به گوشت
یا اوست به جای دیده یا دیده خود اوست
یاری دارم که جسم و جان صورت اوست
چه جان و چه دل جمله جهان صورت اوست
هر معنی خوب اندر صورت پاکیزه
کاندر نظر تو آید آن صورت اوست

(17) Fevâid-i Evhadü'd-Din, yp. 93b.

(18) Yunus Emre de Divanında 14, 15, 36, 79, 81, 122, 162, 168, 171, 182 nolu şiirlerinde "Suret" temasını işlemiştir.

زان می نگرم به چشم سر در صورت
گر عالم معنیست اثر در صورت
این عالم صورت است و ما صورتیم
معنی نتوان دید مگر در صورت

Anadolu Selçukluları zamanında Evhadü'd-Din'e muarız olanların başında Mevlâna Celâlî'd-Din-i Rumî ile hocası Şems-i Tebrizî gelmektedir. Bu yüzden Evhadü'd-Din-i Kirmanî ile Şems-i Tebrizî ve Mevlânâ arasındaki mücadele çok şiddetli olmuş ve muhtelif boyutlar kazanmıştır. Burada sadece Mevlânâ'nın Cemal-perestî ve Şâhid-bazî ile ilgili olarak Kirmanî'ye yönelttiği bir itirazı ifade etmekte yarar görüyoruz. Eflâkî'nin bildirdiğine göre birileri Mevlânâ'nın huzurunda Evhadü'd-Din'den bahsederlerken: "Güzelleri severdi, fakat iffet ve ismet sahibi idi. Onlara birşey yapmazdı." dediklerinde, Mevlânâ da "Keşke yapsaydı ve geçseydi." buyurdu (19). Yani bu meslek ve meşreb sona ermiş olsaydı. Gene bir gün Mevlânâ, etrafındakilere: "Evhadü'd-Din dünyada kötü bir miras bıraktı. Bu kötü mirasın ve bu kötü miras ile amel edenlerin günahı onun boynuna" demiştir (20). Mevlânâ genel olarak Şâhid-bâzî ve Cemal-perestî mesleğinin su istimale yol açacağı ve şeriatın zarar göreceği endişesiyle bu meslek ve meşrebe hücum etmektedir. Nitekim "Mesnevî"-sinde Şâhid-bazlığı kınamaktadır (21).

Mevlânâ ve yandaşları genel olarak Evhadü'd-Din ve müritlerini cinsî sapıklıkla itham ediyorlardı (22). Ahmed Eflâkî, Evhadü'd-Din'in damadı ve önde gelen talebelerinden olan Şeyh Nasirü'd-Din (Ahi Evren) hakkında ileri sürdüğü çirkin iddia ise, Mevlânâ ve taraftarlarının, Evhadü'd-Din ve taraftarlarına karşı düşmanlıklarının ifadesi olmalı (23).

Molla Abdu'r-Rahman el-Cami, "Nafahatü'l-Üns"ünde, Evhadü'd-Din-i Kirmanî'nin tasavvufî meslek ve meşrebini: "Evhadü'd-Din, şuhûd-i hakikat'a mezahir-i suri ile tevessül eder idi. Ve cemal-i mutlakı

(19) Menâkibü'l-Arifin, I, 439.

(20) Menâkibü'l-Arifin, I, 440.

(21) Mesnevî, R. A. Nicholson neşri, Leiden 1933, VI, 372, 443.

(22) Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, s. 169; A. Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddin, s. 208 - 210.

(23) Menâkibü'l-Arifin, s. 208 - 210.

suver-i mukayyedatta müşahede eyler idi.” (24) diyerek belirlemeye çalışmaktadır.

Molla Camî, bu konuda te’lifci bir yol izleyerek, Kirmanî ve onun meşrebinde olan diğer mutasavvıflar ile onlara muhalif olanların arasını bulmaya çalışmakta ve şöyle demektedir: “*Pes anın surete taalluk ve meyli feth-i babdan hirmanına ve fitne ve afet u hizlana sebep olur. Vesâirü’s-salihin min şerri zalik ekâbirden bazı cemaata Şeyh Ahmed-i Gazzalî ve Şeyh Evhadü’-Din-i Kirmanî ve Şeyh Fahrü’-Din-i Irakî gibi ki, -cemal-i mutlakı mezahir-i surî ve hissi mütalaasına iştilal göstermişlerdir - hüsn-i zan belki sıdk-ı itikad oldur ki, onlar ol mezahirde hak Subhanehu ve Tealâ’nın cemal’i mutlakını müşahede etmişlerdir. Suver-i hissi ile mukayyed olmamışlardır. Ve eğer bazı küberadan anlara nisbet inkâr vaki olduysa andan maksut oldur ki, mahcuplar anı düstur bilmeyeler ve hallarini anların hallerine kıyas etmeyeler.” (25).*

Gerçekten de Kirmanî ve meşrebinin geniş kitleler arasında revaç bulması ve yerine pekçok halifeler bırakmış olması, devlet adamlarının da ona değer vermiş olmaları, ciddiyet ve samimiyeti onun kötü yolda olmadığını ve endişe duyulan kötülükleri tasvib etmiş olamayacağını göstermektedir.

Evhadü’-Din-i Kirmanî’nin kurduğu “*Evhadiyye*” tarikatı ve bu tarikattaki eğitim ve öğretim metodu (Seyr-i Süluk-i Âfâki) Anadolu’da, Türkmenler arasında büyük bir ilgi uyandırmıştır. Evhadü’-Din’in, Türk asıllı olması ve Türkmenlerle Türkçe olarak konuşması, onun Türkmenler arasında tanınmasına vesile olmuştur. Art düşünceleri olmadığı ve samimi oldukları için, Türkmenleri irşad etmenin daha kolay olduğunu ve kısa zamanda tasavvuf yolunda ilerleyebildiklerini söylüyordu (26). Bu tasavvufî yol ve düşünce tarzı Türkmenler’in yaşayış tarzına daha uygun olduğu için Türkmenler arasında daha fazla ilgi toplamaktaydı. Türkmen dervişler coşkun bir iman ile Evhadü’-Din’e bağlanmışlardı. el-Veledü’s-Şefik’in sahibi, Niğdeli Kadı Ahmed (740/1341) Tapduklu dervişlerin, Evhadü’-Din-i Kirmanî’nin yolunda olduklarını çeşitli vesilelerle belirtmiştir. Ayrıca Ebu Suud Efendi, Evhadü’-Din-i Kirmanî’ye ait bir risalede (27) Tapduk Emre’nin, Evhadü’-Din ve İbnü’l-

(24) A.g.e., s. 409.

(25) Nafahatü’l-Üns, s. 662. Ayrıca Krş. Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar, s. 172.

(26) Menâkıb-i Evhadü’-Din-i Kirmanî, s. 76 - 79.

(27) Konya Yusufaga Ktp. nr. 6730, yp. 43b. Ebu Suud Efendi’nin bahsettiği bu risale Evhadü’-Din’in Menakıb-nâmesi olmalıdır. Ancak bu menakıb-nâmenin bilinen 3 nüshası da eksik olduğundan Tapduk Emre ile ilgili kısımları mevcut değildir.

Arabî'den ders almış olduğunu, İbnü'l-Arabî'nin kendisine öğrettiği dört duayı Yunus Emre'ye öğrettiği ve Yunus Emre bu duaları öğrenince dili çözümlü, şiir söylemeye başladığının yazılı olduğunu belirtmiştir.

Hayatı kırdada, bayırdada, tabiatla başbaşa geçen, hayvan sürüleri ile göçebe olarak, veya köyde kırsal bölgelerde geçen insanların bu tasavvufî yolu tercih etmeleri gayet tabii idi. Bu yolun Türkmenler tarafından kolay anlaşılır olması da yayılmasına vesile olmaktadır. Yunus Emre;

*Dağlar ile taşlar ile
Çağırayım Mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile
Çağırayım Mevlâm seni (28)*

derken "*Seyr-i Süluk-i Âfâkî*" yolunda olduğunu ifade etmiş olmakta ve bu tasavvufî anlayışa göre düşündüğünü göstermiş olmaktadır. Yunus, pekçok şiirlerinde bu anlayışı terennüm etmekte ve su'retçiliği (cemalperestlik) benimsediğini belirtmektedir. İşte bu şiirlerden biri :

*Su'ret toprakdır diyeni gönlüm kabul itmez anı
Bu toprağın cevherini hazrete irdürdüm ahı
Ben de bakdum, bende gördüm benüm ile ben olanı
Su'retime canvireni kimdüğünü bildim ahı (29).*

Bu tasavvufî meşreb, Türkmenlere yeni bir duyuş ve düşünüş biçimi veriyordu. Evhadü'd-Din gibi diğer Türkmen dervişler bu yolla, Türkmen halkın düşüncesini terbiye ediyor, ahlaki yaşayışlarına yön veriyordu. Böylece Türkmenler çevrelerindeki eşyaya (suretlere) tasavvufî - İslâmî bir bakış ile bakıp ma'nalandırıyorlardı. Kısaca Türkmenler kültür değişimine uğruyorlardı. Bu değişim Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasını hızlandırmaktaydı. Türkmenlerin gönülleri ve akılları yeni bir dünya ve hayat telakkisi ile tanışıyordu.

Hayatları tabiatla başbaşa geçen, göçebe ve köylü Türkmen halk, bu tasavvufî meşreb vasıtası ile İslâmî daha kolay anlıyorlar, ahlâkî inceliklerle tanışma imkânı buluyorlardı. Eşyaya karşı merhamet ve şefkat duyguları kuvvetlenmekteydi. Baba İlyas-i Horasanî'nin çoban olarak götüğü koyunlara karşı şefkat ve merhameti, ona muhalif olanlar tarafından dahi takdirle yadedilmiştir (30). Bir hikmete mebnî olarak yaratılmış

(28) Yunus Emre Divânı, Haz. F. Kadri Timurtaş (Tercüman 1001. Temel Eser), s. 179.

(29) Yunus Emre Divânı, Haz. F. Kadri Timurtaş (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 150. Ayrıca bkz. 14, 15, 36, 79, 122, 162, 168, 171, 182, nolu şiirler.

(30) el-Evamirü'l-Alaiyye, s. 498 - 501.

olduğunu düşünerek karıncayı bile incitmeme anlayışı da bu düşünce-
den kaynaklanmaktadır. Bu suretcilik (cemal-perestî) meşrebi, müritler-
de eşyanın yaradılış hikmetini inceleme ve öğrenme isteği uyandırmak-
taydı. Evhadü'd-Din'in damadı ve önde gelen talebelerinden olan Ahi Ev-
reni (Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud) "*Letaif-i Gıyasiyye*" adlı eserinde, in-
sanın ve insan uzuvlarının, hayvanların, bitkilerin, gök cisimlerinin ya-
radılışındaki hikmetleri ve bunların Allah'ın varlığı ve birliği ve yüceli-
ğine delâlet eden yönlerini dile getirirken, bu düşünce tarzını detaylan-
dırmayı düşünmüş ve bu eserini bu maksatla kaleme almıştır (31).

Bu tasavvufi anlayış biçimi insanları eşyanın esrarını bilmeye ve an-
lamaya yönlendirdiği için pozitif bilimlerin gelişmesine de vesile olmak-
taydı. Bu yüzden A. Selçuklular döneminde Türkmen mutasavvıfların
pozitif ilimlere ilgi duydukları ve hatta bu alanda eserler yazdıkları gö-
rülür. Şeyh Evhadü'd-Din-i Kirmanî, Ehi Evren Şeyh Nasuri'd-Din Mah-
mud ve bu iki zatın etrafındakilerin tıp, hey'et, matematik gibi ilimlerle
meşgul oldukları görülür.

Aslında Selçuklular zamanında Türkmenler tarafından kurulan
Ahi Teşkilâtı'nın kuruluş amaçlarından biri de ilmi, çeşitli san'at alanla-
rında uygulama ve toplumu bundan yararlandırma düşüncesidir. İş ve
san'at alanında ilimden yararlanma ve ilmi işe dönüştürme fikri Ahi Teş-
kilâtı'nın temel ilkesi olmuştur (32).

Yukarıda da görüldüğü üzere Evhadü'd-Din ve onun tasavvufi meş-
rebine muhalefet eden mutasavvıflar Molla Cami'nin de belirttiği gibi
eşyanın suretine aşırı muahbbet duymaları, onların bu muhabbete kendi-
lerini kaptırarak gerçek muhabbete (Allah Sevgisi) ulaşmalarına engel
olacağı endişesine dayanmaktaydı. Bu endişelerini ısrarla öne sürmek-
teydiler. Bu yüzden de onları "*Su'ret-perest*"likle itham ediyorlardı. Yi-
ne Molla Camî, Evhadü'd-Din, Ahmed Gazalî, Fahrü'd-Din Irakî gibi bü-
yük mutasavvıflar eşyaya duydukları muhabbeti Allah sevgisine vasıta
kılmışlardır. Ancak müridlerin ve mukallitlerin kendilerini eşyanın mu-
habbetine kaptırıp, o sevgiyi aşamayacakları tehlikesinden söz etmekte-
dirler. Bir kısım mutasavvıfların onlara muhalefet etmeleri bu tehlike-
den kaynaklanmaktadır. Onlar, bu şeyhlerin yolunda giden müridlerin
şaşkınlık içinde kalabileceklerini ve muhabbetullaha ulaşamayacakları-
nı öne sürüyorlardı.

Moğolların Anadolu'yu işgalinden sonra Türkmenlerin, Moğol ikti-
darına karşı direnmeleri sonucu, Moğollar o dönemde Türkmen halkı or-

(31) Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 1728.

(32) Mikail. Bayram, Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu, Konya 1991,
s. 136 - 137.

ganize eden şeyhler ve fikir adamlarına karşı amansız bir mücadele başlatmışlardır. Türkmenlerin ellerinde bulunan tekke, medrese, işyeri, gibi müesseseleri ellerinden alınarak onlara muhalif olan Mevlânâ ve etrafındakilerin hizmetine veriyorlardı. Bu dönemde (1260 - 1350) pekçok Türkmen, Ahi şeyh ve dervişlerin ya katledildikleri veya ülke dışına sürüldükleri görülmektedir. Mevlânâ ve etrafındakiler, Moğolların ve Moğol yanlısı iktidarın himayesinde Türkmen çevrelerle amansız mücadeleye girişmişlerdir (33). İşte bu yüzden "Evhadiyye" tarikatı ve Evhadü'd-Din'in yarattığı fikir hareketi Anadolu'da yaşama ve devam etme imkânı bulamamıştır. Ahi Evren, Tapduk Emre, Yunus Emre ve daha birçok Türkmen ileri gelenler bu fikir akımının mümessilleri oldukları için tarihin karanlıklarında unutulmaya mahkûm edilmişlerdir.

(33) Bu konuda müstakıl bir makale yayınlamış bulunuyoruz. Bkz. Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu ve Gelişmesi, Kelime, Sayı 3, (Konya 1986) s. 43 - 54.